

ספרים

דרך הרוח

אפרים שמואלי

גלילי הכבוד, מאת מכס ברוד.
שני כרכים. תרגם סכתבייד דב שטוק.
הוצאת עם שובד. תל-אביב חש"ת.

תבא לתאר אישיות היסטורית מן הראוי שיהא יותר מבקי בהליכות התקופה. בכוותיה הסטאטיים והדינאמיים, בחיותיה הראשיות ובגילוייהן בתחומי העשייה והיצירה השונים זה מזה. עליו לפרש את סתומות הנפש, ללמוד מן הגלויות על הנסתרות, סקי לסתר הפנים על "הפיזיונומיה הרוחנית". ככוחם של פירוש זה ולימוד זה עולה הפורטרטיסטן ההיסטורי על החוקר, שדרכו לילך ולגלות את גנוי הקדומים המפורדים בזה אחר זה, לצרפם בהרצאתו פרט לפרט ולצעות אותם הטיבה אחת. הפורטרטיסטן פותח בתצורות, בדמות הדיוקן, ובחזון לבו הוא מקדים את המאחר. דמות האישיות ההיסטורית מרחפת לנגד עיניו, וכתעודות ההיסטוריות הוא מוצא פתרון לגרי חושי, אישור רשמית חזויותיו. מבפנים זוא מדובב את המקורות.

מהברי הרומאנים ההיסטוריים נהגים באישים וכי עלילות יתר הידות מן הביוגרף-הפורטרטיסטן. הם משלבים למסכת היסטורית דמויות בדויות, מסבכים את דרכי הגבורים סיבוכים נוספים ומעמידים אותם במעמדות נסיון. שיש בהם כדי להבליט את סגולותיהם הם ואת גורלם. מסופקני, אם מרובות בזמננו היציריות מאלה שעיסוקן בנושא היסטורי, שמצאו את הדרך מאפלוליתם הצוננת של כתי נכאת אל פסגה אפית. מעטים, דומני, הרומאנים ההיסטוריים הצופנים בקרבם חיות פיוטית סיפורית וכוח הוכחה נמשית עם נאמנות לאמת ההיסטורית. שאין להתליפה, כמובן, בדקדוקי פרטים דקומנטאריים. על פי רוב אין החומר ההיסטורי משמש למתבררים אלא גירוי להת-טרקות המרץ האמנותי, וכוחות ההוה ומגמות ההוה מטילים ערבוביה במראות הרברים שחלפו. המסטר בא כאלו לסייע לשר ההיסטוריה, לפרש את כוונותיו, להוציא לפועל את מלוא כוחותיו.

בסיפורו החדש של מכס ברוד "גלילי הכבוד" (שלישי במחזורו "המאבק לאמת" והקודמים לו "ראובני, שר היהודים" ו"דרכו של טיכו בראחה לאלחיים") יצא המחבר, בדרך כלל, כשלום מן הסכר

נות האורבות לרומאן ההיסטורי. כאן ההארה מבפנים מזוונת לשליטה גמורה בחומר ואף למידה מרובה של דיוק ונאמנות לאישים ולמאורעות. בעיקר לנפ-שות הראשיות הפועלות בדרכה זו, ששמה משפט האינקוויזיציה של גליליי, אם נתן את דעתנו על העובדה, שתומאן הזה מספר על מלומד שעיקר מעלליו חקירות, והביוגרפיה שלו נבלעת בתולדות המדעים, נדע להעריך את קשי התפקיד, שנטל על עצמו המחבר.

גלילי הכבוד, האמת בסוד, האלמות במלחמתה עם החירות הרוחנית, הנדככות הנפש ביסוריה למען האמת, דרכו של המדע האהוב את הבריות, וזו הנושא ההיסטורי והאקטואלי של הסיפור.

אלה גושי העובדות, שעליהם רקם המחבר את מסכת הרומאן: גליליאז גליליי, הפיסיקאי האסטרו-נום, הורה שאין חקר הטבע יכול להיות תלוי בעולם המושגים של כתבי הקודש, ועל פי הצפיותיו בכתמי השמש הביא ראיה לחיזוק תורת קופרניקוס. בשנת 1616 התרתה בו האינקוויזיציה וגזרה עליו שלא להתחזק בדעת קופרניקוס. אף על פי שהספרות על גליליי מרובה ובוטוח על מעשי האינקוויזיציה נתבררו פרטים רבים, עדיין לא נודע עד היום, אם אמנם התחייב החוקר שלא לעסוק בתורת הנוצות הארץ כל עיקר. בשנת 1623, על כל סנים, הורה שוב בדפוס כי דעת קופרניקוס היא היפותיזה מתקבלת על הלב. מכיון שחשש מאד לאויבי המדע החדש ומצד אחר הציקתהו רוחו לדון בתורת קופרניקוס, כתב דיאלוג (הוציאו בשנת 1632 בפירנצ'י) שבו כאילו נתכוון להרצות ללא משוא פנים את טענות בעלי הדעה הקופרניקנית ואת טענות החולקים עליה. כפתיחה לדיאלוג הוא מכנה את גזירת האינקוויזיציה שקודת רבת ישע, שאין מקורה בבערות או בקנאות שוטה אלא באמונה עמוקה, המרפאה לנגעי העולם הזה, בכל זאת בולטת כאן השקפתו של המחבר, כי דעת קופרניקוס היא אמת ואילו דעת סימפליציו, המדבר בשם המדע הישן היא רעות רוח. הולכי-רכיל סיפרו לאסיפיר אורבאן השמיני, שאותו סימפליציו, שבפיו נתן המחבר טענות של הכל, אינו אלא דמות האב הקדוש. לא בלבד שהחוקר עבר על איסור הלשכה הקדושה אלא אף הלעיג על ממלא מקומו של ישו עלי אדמות. בהחילת שנת 1633 הומן גליליי למשפט לרומא, מכיון שישב

האלימות הוא בלא ספק אקטואלי ביותר בימינו. בין האינקביזטורים, הסטילים את כפיתם הרחנית על העולם הזה, מכאן, ובין מאריה צ'לסטה, בת החוקר, כמל התום והטהרה, החיה במנזר מחוץ לגעשו של העולם הזה, מכאן, מבקש לו גליליי, דרך שלישית, דרך איש הרוח בתוך העולם הזה. הסיפור הוא אינר סלקטואלי, רקמת דמויות רעיונות וסמלים, מכאן אירתו הספרותית. סיפור המעשה מועט וההרהורים מרובים. כל כולו סיפור מהורהר ומוזכר. בו מגלה המחבר ידיעה רבה בתולדות המדעים: קוסמולוגיה, אסטרונומיה, מכניקה, בספרות האיטלקית, בצורה, במוסיקה, בפוליטיקה של הזמן הזוא, בהליכות החיים ובנימוסיהם ובאכזריותם.

הספר נותן את התקופה בלב הקורא. ואף על פי שלא בכל דפיו הוא מהנה — ביהוד לא בעשרות דפיו הראשונים הרי הוא מאלף מאד. אך מבחינה פסיכולוגית, — כך נראה לי, — לקה בפשטנות יתירה, שלא לפי רמת ידיעתנו היום בנמש האדם, הדמויות משורטטות שירטוטי חוץ ופנים קלים ורופפים ואינן נקבעות בלב. רובן דמויות היסטוריות, שהבקי בתקופה, המקיר אותן ממקורות נאמנים, ראה אותן אחרת. אף גליליי עצמו, השגון והתריף, התדור בהליכותיו ובמחשבותיו, נראה פה מעומעם יותר. האמנם לשון התרגום של דב סדן תוצאתו יש בה מכל סגולות ההסתייגות וההרהוריות, אבל דומני, היא חסרה כאן אינטימיות. מגע לבב, ואפשר שפשטנות המחבר בכמה וכמה מקומות מקלקלת את השורה. לא כך יכתוב איש כגליליי על עצמו, על אביו, על בניו. המחבר מציג אותם לפני הקורא על ידי יומנו של החוקר, ולעתים קרובות מסית אותו הצורך התיי אורי הזה לשים בעטו של החוקר דברים סחורים, והמשלים מרובים. גם התורות על דרכי המשפט של הלשכה הקדושה, על כוונת הדיאלוג ועוד, מינעות ללא צורך. דמותו של הישר סקאנדיה יש בה ענין רב. תלמיד ותיק זה הדבק ברבו, מבקש להצילו, אבל הוא גבר לא יצלה, אישיות גלבת וטראגית. תמיהני אם לא כתב ברוד סיפור גועז מדי, המבקש לחסות את המרובה, ההרהוריות שבספר היא כשי לעצמה מלאכת מחשבת ופה ושם היא מעוררת התפעלות, אבל היא בולעת את הדיאלוגים, את הבשריודם שבדמויות, ואת הממדים של ההתרחשות ההיסטורית. הכל כאן עובר מסגנת מוח אחד וזכרון אחד.

אף על פי כן מרובה שכרו של הקורא. וכמה תמונות מרהיבות את הדמיון ומרחיבות את הדעת. השיחה בין גליליי ובין הנזיר, הקואליטיקאטורי היא מעשה אטנות ודבר-הכמה מפליא מאד. כרפים אלה

בפירנצי בחסותו של הדוכס הגדול, שנסת לו חסד, לא נהגו בו ברומא בהוסרה יתירה. הוא לא היה אורח פורה כג'ורדאנו ברוננו. בן בלי שם וכלי חסות, לא נזיר שסרה, אלא מלומד נודע לתהילה, שהחשמנים והאפיפיור בכבודו ובצעמו הסבירו לו פנים קודם לכן והעריכו מאד את גודל כשרונותיו. הוא גם נהג זהירות מרובה ושמר לשונו. על כן לא רצו להשטילו עד עפר, ולא כל שכן שלא נתכוונו ליטול את חייו. לבסוף נדון למאסר, אבל לאחר כמה ימים שוחרר והותר לו לשבת בארמון הציר הפלורנטיני ברומא, שעמד לימינו במשך כל זמן משפטו. לאחר מכן הותר לו לשוב לפירנצי, לתולתו, ולעסוק שם בתקירותיו, אמנם בסיקות האינקביזציה, וכלבד שלא יתן את דעתו על תורת קופרניקוס. הדין וחשבון של הציר הפלורנטיני מעיד, שלא עינו אותו בשעת המשפט אלא איימו עליו בעינויים. בארמון הדומיניקנים, בכנסיה סופר דלה מינרבטה, שבה שמע ברוננו את גור דינו, נאנס גליליי להזור בו מדעתו על תנועת הארץ ולקבל עליו את מרות הכנסיה. רק דבר אגדה הוא, שבאותו בעמד השמיע את הפסוק: פור סי מוברה (אף על פי כן גוע תנוע).

באמת לא היה בגליליי העוז לקדש ביסורי גוף את שם התורה החדשה. ארוכה שלשלת היסורים של חוקרי הטבע באיטליה, מקדשי שם התורות החדשות: קמפאנלה, ברוננו, זג'וני, קארנסקי, סאליאריו, ומנר טאליצ'ינו. גליליי יצא בשלום וסבלותיו היו סבלות נפש, ועליהם התגבר במהרה. באמת לא היה גם עיקר ערכו בתגליותיו האסטרונומיות. תרומתו העיקרית היתה בחקר חוקי התנועה ביקום, גילוי חוקי המשיכה. המלחמה בין הפיסיקה הישנה והחדשה היתה בעיקרה מלחמה על מקומה וערכה של המיספיסיקה. הפילוסוף סים סבלו בת ביותר, כוחו של גליליי היה בתורת המכניקה, במדע המדויק, ובמערכת המושגים החדשים, שבהם ניסה לתפוס מחדש את חוקי האנרגיה והחומר ולהרחיק מהם כל חשבון של סגולות האנרגיה והחומר.

המשפט הזה נחקק היטב בלב הרורות. הלכה היה ברוד: כלי העינויים אינם מכשירים להתבוננות בגרמי השמים, כשם שמחנות הריכוז בימינו אינם סמינרים בהלכות פוליטיקה. אין לגזור על הרוח, המוקד אינו גילוי שכינה, וצנזורה אינה עדות והוכחה. במקום לסתור את דעותיו של גליליי מתוך ידיעה באסטרונומיה, הטילו עליו גבערים-מדעת לקבל את השקפותיהם על פי המסורת. רק כמאתים שנה אחר כך התירה הכנסיה להשלים עם הרעיון שתארן מתנועת.

נושא הרומאן של ברוד: התגוננות הרוח מפני

האהבה, אור לפנים מאור, היותי יחדיו עם מריה צ'לסטא שלי ועם כל הטוב והנכון אשר הגיתי והרגשתי מצודי.

המחבר אינו מקל על עצמו את מלאכת הסיפור כל עיקר ואף אינו בורח מפני החומרה המיוחדת של בעיה האמת. האינקביזטורים אינם כולם נבערים מדעת. הניזר הישועי, הקואליפיקאטור יודע, שאהבה, שאין עמה מדע, פירושה — עולם שיתרחשו בו דברים של שטות, אבל מדע בלא אהבת אדם מסייע לשטן. בני האדם ייעזרו במדע למען השמיד את עצמם באכזריות וביסודיות, ככל שידם תהי מגעת. הבעיה מסובכת מאד, והרומאן הליביש אותה לבושי אור לבב, זרוע לחוקר צדיק.

בכוח האמונה באמת של גיליני ושכמותו נקנתה לאנושות היות החירות הרוחנית, רהביהאבסולוטיזמים בימינו העלו שוב משפטים, עיגוים ושעבודים, דומים לאלה שבימי האינקביזיציה וקשים ועצומים מהם שבעתים, אבל הסינתיות פותרת-הבעיה, אותה, הדרך השלישית, שמבחינה עיונית עדיין יש לדון בה הרבה, היא רמז לאיחוי הקרע הסראגי בתודעה המוסרית של האדם בימינו.

הגיע הספר לשיאו. ציור העולם של ימי תבנים, חידושי גיליני, הרוח המדעית המעפלת לפתור את חידות היקום, העולם הקתולי בימי אורבן השמיני, כל אלה וכיוצא באלה תוארו ביד אמן הוגה וירען בקי.

בטאבק על האמת מתגלה הקושי הגדול שבדרך השלישית; מתוארות חולשת נפשו של גיליני ברומא והתגברותו בסוף ימיו, הודרכות תנפוש התעלותה בתבנת הבעיה ופתרונה. לאחר תהשפלת ברומא מהרהר ההוגה על אותה, דרך שלישית, שאינה מוסקרת לאלילות צמאת הדם, אך גם נהלצת סן תהמתה, האונס, אפס-החירות של תכנסיה, לא להסתלק — את כל העולם כולו לכלול בלב, באינסופיות אהבת, אבל אין לילך בדרך זו בלא ויתור, בלא קרבן חיים, אם הוא נדרש.

לסוף מתברר לחוקר, שהוא נכון להתיסר למען האמת, לא משום שהאמת צריכה לנו, אלא משום שאנו צריכים לה, שכן בלעדיה אין לב טהור... אם אנו נסגרים מפניה, אנחנו תשים את תהסגר הזה ככאב וכסוצר, ואם אנו נפתחים בפניה מה רב תחיבור לכל אשר מסביב, אמת זו, שהמספון מכריו עליה, היא

בשולי החוברת

מאמרו של פרופ' ר. סמואל, השני האחרון לסידרת מאמריו על מדע ותעשיה בישראל, מופיע אחרי מות מחברו, איש-מדע מחונן שיצא טיבו בעולם, אדם שרוחב-אפקים וחוש-מעשה חוברו בו, מרצה בתכניון העברי (ובאוניברסיטאות בהודו ובאמריקה), ראה את מרכנו חיינו בארץ הזאת ונתן חילו להרחבת הבסיס המדעי לחיי הארץ בהווה ובעתיד. איש ארץ-ישראל העובדת, מבני חבורת ארלוזורוב בברלין לפני שלוש שנה, נקטף בעצם כוחו, שופע תכניות והמץ-עבודה לבאות. מאמריו ב"מולד" נעשים צוואת שכיב מרע, וזראת-דרך לפיתוח המדע ושימושו התעשייני במדינת ישראל.

החוברת הזאת מונחת בדפוס יותר מעשרה ימים, באין אפשרות להוציאה בשל הדחוק בנייר, הבקשה למיכסת נייר הוגשה למשרד הממשלתי המתאים בסוף ינואר, ועד היום, אהז במארס, לא נתקבלה ממנו תשובה. התנאים השוררים אך מסייעים, ומכשירים, את השוק השחור.

מאת המינהלה

כרך א' ל"מולד" בכריכה נאה כולה בר, יהיה מוכן ב-15 במארס, מצורף לו תוכן הענינים לכרך כולה בשל תהתיקרות היה הכרח להעלות את מחיר הכריכה ל-500 מיל.

העורך א. ברודא

